

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕВІАТИВНОГО МОВЛЕННЯ

І. Р. Домрачева

Ми, як учасники комунікативного акту, свідомі того, що не завжди і не з усіма можемо налагодити успішне спілкування. Таке спілкування необхідне для реалізації певного наміру, який було сформовано ще до так званого виходу внутрішнього мовлення у зовнішнє. Якщо комунікативний акт створено неправильно, з порушенням відповідних до структурування норм, отримуємо девіації щодо розуміння, а відтак і щодо створення чергового блоку комунікативної інформації. Саме тому учасники спілкування насамперед повинні враховувати багато чинників, продукуючи і розвиваючи своє мовлення задля уникнення помилкового сприйняття і спотворення контенту.

Ф. С. Бацевич зазначає, що успішність чи неуспішність комунікації, її результат залежить від багатьох умов. Серед них для комунікативної лінгвістики найважливішими є ті, що пов'язані з комунікативною і мовною компетенціями учасників інтерації [1, с. 238]. Порушуючи конкретні закони мовлення, постулати та максими спілкування, комунікант виходить за межі комфортного мовленнєвого простору взаємодії двох і більше осіб. Все це структурує комунікативний кодекс, якого повинні дотримуватися учасники мовлення. Мовці породжують цілісний і зрозумілий текст, підґрунтям якого є принципи кооперації та ввічливості

Отже, комунікативні девіації – це недосагнення адресантом комунікативної мети; відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування [1, 3, 4]. І під час успішної комунікації, і при девіативному мовленні ми послуговуємося мовним кодом, так чи так використовуючи його. Тяжко уявити собі, що комуніканти, які спілкуються невимушено, щиро, не знають цей код або невправно його використовують. Тобто у спілкуванні завжди важливо пам'ятати про дві складові помилкового комунікативного акту – мовну та мовленнєву девіації.

Мовні девіації ґрунтуються на конфлікті між когнітивним і мовним, тобто гнучким, мінливим способом мислення і формалізованим, узуалізованим способом його вираження засобами ідіоетнічної мови. Девіації, пов'язані з мовною компетенцією, багато в чому визначаються специфікою лексичної й граматичної семантики, а девіації, пов'язані з комунікативною компетенцією, – семантики комунікативної та «власне» прагматичними чинниками [1, с. 239; 4, с. 180].

3-поміж власне комунікативних девіацій мовознавці виокремлюють девіативне мовлення, спричинене адресантом; помилкове спілкування, породжене адресантом; комунікативні невдачі, спричинені процесом комунікації (контактом) [1,4]. Проаналізуємо девіації, спричинені адресантом, наприклад:

Водій: *Дівчино, ви ще сидите?*

Пасажирка: *Так, я ж до університету Гончара.*

Водій: *Так вам на Гончара чи до ДНУ на Гагаріна?*

Пасажирка: *Я поїду до університету.*

Водій: *Просто ми вже проїхали Гончара, а ви не вийшли.*

Пасажирка: *Я думала, що там немає зупинки.*

Девіація виникла, бо дівчина мала вийти біля університету імені О.Гончара, але у місті є ще вулиця Олесья Гончара. Водій думав, що дівчині потрібно вийти саме на вулиці, а не біля університету.

Цей тип девіацій, як стверджує Ф. Бацевич, може бути зумовлений різними причинами і мати різні наслідки [1, с. 241–246]. Науковець, зокрема, виділяє такі з них:

1) порушення підготовчих умов комунікації. Адресант не бажає починати мовлення, наприклад: *Хлопець стояв і мовчав. Він міг так стояти вічність. Вона чекала, чекала і не розуміла, чому, чому він мовчить. А він просто не хотів говорити, але не міг промовити за це і слова;*

2) створення адресантом недоречних і несвоєчасних комунікативних актів. Це так звані безадресні висловлювання, які радше є спонтанними, непідготовленими до зовнішнього мовлення, що «поспішили»:

– Ну й думки ж у голову лізуть! Він не помітив, що промовив це вголос. Попутник здивовано глипнув на нього.

– Ти чого! Які ще думки?

– Так... — Олегові стало ніяково. — Це я про своє... (А. Кокотюха «Шлюбні ігрища жаб»);

3) створення адресантом незбалансованого комунікативного акту, що зазвичай зреалізовано у помилковій адресації; неправильній ідентифікації адресата; розбіжності світоглядних орієнтацій адресанта і адресата; неврахуванні фізичного стану адресата; неврахуванні ментальності адресата, неврахуванні рівня обізнаності адресата із конкретною ситуацією, неврахуванні ерудиції адресата, його «вертикального контексту»:

– Ви Антон? Добрий день, Антоне! – Ні, я Павло. – Та ні, я ж Вас впізнала! – Ні, Ви помилилися;

По обіді Мотря почала мити горшки та миски. Вона взяла ніж і почала вишкрібати вінця старого засаленого горщика. Горщик завищав під ножем, наче цуценя. – Не шкреби, дочко, ножем, бо в мене неначе в голові скромадить,— сказала Кайдашиха". Та Мотря була не з таких, щоб комусь підкорятись. Згодом вона починає дуже різко відповідати свекрусі, а потім зовсім перестає її слухати (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»);

4) створення адресантом дезорієнтованого комунікативного акту. Такого типу комунікативні девіації пов'язані з: побудовою адресантом непослідовного, нелогічного висловлювання; невмінням адресанта побудувати мовленнєвий жанр певного типу (стильової скерованості, регістру тощо); побудовою незрозумілого адресатові мовленнєвого жанру:

Василь робить знак одчаю: – Я? Це сказати? Навпаки! Я весь час намагаюся довести протилежне: не можна нехтувати нікчемними речами! Фактами, хоч які б химерні вони не були, треба злодійснювати!

– Вас важко зрозуміти!..

– Можливо!.. (В. Домонтович «Дівчина з ведмедиком») (непослідовність комунікативного акту, його нелогічність).

Цікаві за структурою і семантикою і девіації, спричинені адресатом, оскільки він також є повноправним учасником комунікації і може впливати на успішне / неуспішне завершення мовлення. Такі невдачі у мовленні, структуровані адресатом, як зазначає О. В. Яшенкова, можуть бути повними і неповними, свідомими і несвідомими, вербальними і невербальними [4, с. 185–186], мають свої особливості створення і потребують ґрунтовного дослідження, що і плануємо зробити у наступних наукових розвідках.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
3. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 101 с.
4. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

УДК 81'23'42:37.091.313](043.2)

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ ЯК ІНТЕГРАТИВНИЙ МЕТОД СУЧАСНОГО МОВОЗНАВСТВА

Л. М. Коваль

Проблема психолінгвістичного аналізу тексту не нова. Її вивченню присвячено ще праці фундаторів психолінгвістичної науки – М. Жинкіна, С. Засєкіна, І. Зимньої, О. Кубрякової, О. М. Леонтьєва, О. О. Леонтьєва, О. Лурії, дослідження яких спиралися на положення про мовлення як вид діяльності людини, що має чотири фази – орієнтування, планування, реалізацію, контроль.